

obchodníků a řemeslníků v Ralswieu na Rujaně, která vznikla koncem 8. nebo na počátku 9. století. Osada v Ralswieu se mu jeví nejspíše jako mezistanice na námořní trase, spojující Haithabu či dánské ostrovy s obchodními přístavy na jižním pobřeží Baltu. Na základě staršího nálezu oválných pozlacených spon v Puttgardenu na ostrově Fehmarnu lze pak podle Herrmanna také v nejzápadnější části tohoto slovanského území, ve Wagrii, uvažovat o pobytu lidí ze severní Evropy, snad již v 8.—9. století. J. Herrmann předpokládá však také analogické usazování slovanských řemeslníků a obchodníků v dánských a švédských přístavech.

Veelku je nesporné, že recenzované dílo, odrážející ve velké šíři stav poznání raného středověku ve významné části Evropy, přináší zároveň četné podněty pro další výzkum.

Lubomír Košnar

Polybios. Herausgegeben von Klaus Stieve und Niklas Holzberg. Wege der Forschung, Band 347. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1982. Stran XX + 448.

Z problematiky vztahující se k dílu Polybia, nejvýznamnějšího historika pozdně helénistického období, který žil v II. století př. n. l., se nejčastěji řeší čtyři tematické okruhy: kdy a jak Polybiovo dílo vzniklo, jaký politický a světový názor se v něm odráží, jaká je jeho historická hodnověrnost a umělecká hodnota a do jaké míry se Polybiova teoretická metodologie shoduje s jeho praktickou historickou metodou.

Sporní vybraných statí, časopisecky publikovaných od roku 1938 do roku 1970, obsahuje příspěvky, kterými do řešení uvedených otázek zasáhli F. W. Walbank v letech 1938, 1943, 1954 (spolu s C. O. Brinkem), 1962 a 1963, Matthias Gelzer v letech 1940 (dvakrát), 1955, 1956 (dvakrát) a 1958, Marcello Gigante roku 1951, Paul Pédech v letech 1951 a 1958, Hartmut Erbse v letech 1951 a 1957, Alfred Klotz roku 1953, Max Treu roku 1954/55, Margherita Isnardi roku 1955, Attilio Roveri roku 1956, Reinhard Koerner roku 1956/57, Mario Attilio Levi roku 1963 a Jürgen Deininger roku 1970 recenzi knihy G. A. Lehmana. Jde celkem o 23 studií z pera třinácti autorů, neboť Walbank je zastoupen čtyřmi pracemi a nadto ještě jako spoluautor článku napsaného společně s C. O. Brinkem, Gelzer dokonce šesti pracemi a po dvou pracích tu mají Erbse a Pédech.

Celý výbor je pochopitelně jen zlomkem bohaté vědecké produkce s polybiovskou tematikou, která ostatně ani v sedmdesátých letech neztratila svou aktuálnost, jak to názorně dosvědčuje i bibliografie sestavená N. Holzbergem (str. 439—448), navazující na stať Polibio negli studi dell'ultimo ventennio (1950—1970), kterou pro Aufstieg und Niedergang der römischen Welt (I 2, Berlin—New York 1972, str. 1 114—1 181) napsal Domenico Musti. Jeho i Holzbergova bibliografie, končící rokem 1980, registruje veliký počet prací s polybiovskou tematikou, v níž se kromě problematiky uvedené v úvodu naší recenze znovu a znovu řeší ještě další základní otázky. Hodnotí se Polybiova kritika starších historiků, zejména Timaia, zkoumá se Polybiův vztah k římské ústavě a k helénistickému typu království, rozebírá se jeho jazyk a obsahová stránka jeho díla, zjišťuje se, jak je na Polybiův závislý Livius, aby se pak z jeho dochovaného výkladu rekonstruoval ztracený Polybiův text, a odpověď se hledá i na jiné dílčí otázky, přičemž jako dědictví staršího již bádání přezívá spor o to, zda Polybiovy Historie vznikly jako jednotně koncipované dílo, nebo zda některé jeho části byly původně sepsány odděleně.

Významným způsobem zasáhl do této problematiky M. Gelzer články z roku 1940 (str. 24—37, 38—78), v nichž vyšel z hypotézy, že Polybios předtím, než se v Římě rozhodl napsat univerzální dějiny, začal v návaznosti na Aratovy Paměti (Hypomnémata) sepsovat Dějiny Achaiků (Achaika) a tento svůj spis, Gelzerem promyšleně rekonstruovaný (str. 45—76), včlenil později bez podstatných změn do svého hlavního historického díla. Ačkoli se Gelzer neodvažoval tvrdit, že Achaika někdy existovala jako samostatně publikovaný spis (str. 77), soudil původně, že je Polybios koncipoval se záměrem ospravedlnit achaiskou i svou vlastní předchozí politiku, když se jako rukojmí dostal do Říma (tamtéž). Později však Gelzer svůj dřívější názor pozměnil a ve své studii o Polybiově pracovní metodě z roku 1956 (str. 293—296) posunul Achaika do doby před Polybiovým zjetím (str. 293 n.).

S Achaiky souvisí také problematika Filipoimenova životopisu. Rekonstruovat tento ztracený Polybiův spis se roku 1951 pokusil P. Pédech (str. 140—161) a dospěl přitom k přesvědčení, že je Polybios napsal při práci na Historiích pro Scipiona Aemiliana (str. 159—161). Proti tomuto pojetí vystoupil roku 1954/55 M. Treu (str. 198—210) s názorem, že Filipoimenův životopis je raným Polybiovým dílem, souvisícím s jeho Achaiky.

Zastánci stanoviska, že lze v Polybiových Historiích postřehnout různé vrstvy, se opírají zejména o rozbor VI. knihy, neboť výklad o cyklickém politickém vývoji (anakyklósi) a o smíšené ústavě v té podobě, jak je Polybios spojuje, prý potvrzuje, že se v VI. knize uplatňuje starší a mladší

vrstva. Proti této Walbankově koncepci z roku 1943 (str. 79—113) vystoupil roku 1951 rozhodným způsobem H. Erbse (str. 162—185), který se snažil dokázat myšlenkovou jednotu nejen VI. knihy, nýbrž celého Polybiova dějepisného díla. Ve Walbankově a Brinkově kompromisním řešení z roku 1954 (str. 211—258) i ve studii, v níž Erbse roku 1957 znovu obhajoval své teze (str. 332—368), byly sneseny další doklady pro tu i onu teorii se snahou upřesnit datování vzniku Polybiova díla, ale konečné slovo nemohlo být řečeno. Ostatně pro společnou Brinkovu a Walbankovu studii je charakteristická krajní opatrnost a pozornost si zaslouží i závěr (str. 258) připouštějící jednotu VI. knihy, i když jednotu značně zmatenou.

Jakou úlohu má v Polybiovyých Historiích osud (Tyché), zkoumal detailně A. Roveri (str. 297—326) a rozбором nejvýznamnějších míst (str. 318—323) dospěl roku 1956 k poznatku, že Polybios nebyl žádným systematickým myslitelem (str. 317) a s iracionálně chápaným osudem nakládal zcela podle libosti. Ještě dále dospěl již roku 1951 M. Gigante (str. 114—139), když poukázal na negativní důsledky Polybiovy malicherné kritiky starších antických historiků i jeho křečovitěho pokusu vytvořit vlastní filozofii dějin. V tom i ve slohu sevřeném strnulými jazykovými pravidly se prý projevuje vnitřní autorova krize, vyplývající z toho, že Řek Polybios sice intuitivně uznával politickou i vojenskou převahu Říma, ale tento vývoj zůstával vzdálen jeho ideálům.

Patrně to nejpodstatnější vystihl roku 1956 M. Gelzer při posuzování knihy Kurta von Fritze *The Theory of the Mixed Constitution in Antiquity* (New York 1954), když svou recenzi (str. 281—292) zakončil shrnutím, že se některé nepřesnosti v Polybiově popisu a hodnocení římské smíšené ústavy dají omluvit, neboť Polybios byl v Římě cizincem a k podstatě pro něj cizokrajné ústavy pronikal s velkými obtížemi; ale lépe než politicky vzdělaný Řek by to podle Gelzerova přesvědčení stejně nikdo z římských souvěkoviců nebyl dokázal.

Často se zkoumá metodická stránka Polybiovy historické práce a A. Klotz se roku 1953 (str. 186—197) zaměřil především na otázku, jak Polybios zacházel se svými prameny, proč je na některých místech zkracoval i vypouštěl a jinde k nim zase něco přidával. Polybios byl horlivým stoupencem pragmatického dějepisectví, jež se po mnoha starších definicích (str. 277 n.) pokusil roku 1955 znovu vymezit a ve vztahu k dílu jiných antických historiků upřesnit M. Gelzer (str. 273—280). Týž autor se ostatně o metodice Polybiovy práce vyslovil ještě několikrát, mimo jiné i roku 1958 (str. 373—376), ale svými soudy nedošel vždy souhlasu. Konečnicou již roku 1958 vystoupil s některými výhradami P. Pédech (str. 369—372), přičemž své recenze Gelzerovy monografie z roku 1956 využil jednak ke zpochybnění Gelzerovy teorie Polybiovyých Achaik, jednak k opětovnému zdůvodnění svého datování Filipoimenova životopisu.

Pro poznání metodologického přístupu ke zpracování dějin je v Polybiově díle významná kritika jeho předchůdců. V této souvislosti se roku 1955 pokusila M. Isnardi zjistit (str. 259—272), nakolik u Polybia, sociokulturní etikou spojeného s konzervativními římskými kruhy, závisí historická „techné“ na dějepisovcově morálce (éthos), a dospěla k závěru (str. 271 n.), že komplexnost intelektuální a etické tvárnosti lze rozpoznat v souhrnu modů, forem, postojů, kulturních a duchovních vzorů. Jenže Polybiova schopnost ke konstruktivní politice, jak roku 1956/57 ukazoval R. Koerner (str. 327—331), značně zaostávala za jeho historiografickými výkony i nároky na pragmatickou vědeckost, za jejichž nerespektování Polybios přísně kritizoval své předchůdce. Že šlo často o kritiku nevěcnou i zlovolnou, rozváděl roku 1962 F. W. Walbank (str. 377—404) a přitom poukazoval na Polybiovy osobní motivy, zejména ve vztahu k Timaiovi; v něm prý Polybios jakožto v historikovi, který se na počátku III. století př. n. l. jako první z Řeků zabýval také římskými dějinami, spatřoval svého rivala (str. 398). Podle názoru, ke kterému roku 1963 dospěl M. A. Levi (str. 405—414), se v Polybiově kritice Timaiia spíše než žárlivost odráží polemika mezi aristoteleovskou faktografickou tradicí a rétorizujícím dějepisectvím isokratovské školy, mezi jejíž stoupence Timaios patřil.

Poněvadž jsou Polybiovy Historie — ať už přímo dochované, nebo ve zpracování Liviově — našim nejdůležitějším pramenem pro dobu, v níž Řím dosáhl světovlády, prakticky stále se opakující otázka jejich věrohodnosti. Závažnost této klíčové problematiky, které bylo již věnováno množství vědeckých úvah, vyjádřili pořadatelé sborníku vpravdě symbolicky, když touto tematikou svůj výbor z polybiovyých studií ohraničili. Na prvé místo zařadili článek z roku 1938 (str. 1—23), v němž F. W. Walbank na příkladu makedonského krále Filipa V. ukazuje, jak se Polybios ve své svém typickém úsilí vyvozovat z dějinných událostí nějaké naučení nechal občas svést dokonce až k překroucení historické souvislosti. Walbank konkrétně poukazuje na důsledky Filippovy neúspěšné protirímské politiky, v nichž Polybios neváhal uznat řízení osudu, trestajícího Filipa za jeho hříchy z mládí, a proti svým teoretickým zásadám užil při svém výkladu prostředků tragédie a rétoriky. A jak se u Polybia, za každý prohrěšek proti věcnosti a kauzální souvislosti nesmlouvavě kritického k jiným historikům, obrací jeho kritika i proti němu samému, ukazuje nakonec J. Deininger (str. 429—438). Ten se totiž ve své recenzi monografie G. A. Lehmanns *Untersuchungen zur historischen Glaubwürdigkeit des Polybios* (Fontes et commentationes, 5, Münster

1967) až mentorsky ostře vyslovil proti idealizované tezi o naprosté Polybiově věrohodnosti.

Sestavení sborníku vybraných statí k Polybiovi, jak úvodem sděluje K. Stiewe (str. VII), nebylo snadnou záležitostí, a to ani po zúžení tematické náplně. Stranou zůstaly otázky Polybiova života i spory týkající se historického využití jednotlivých Polybiových míst, ačkoli Drei Anmerkungen zu Polybios Buch XII od F. W. Walbanka z roku 1963 (str. 415—428) mohou být příkladem minuciózní analýzy. Přínos takovéto práce ocenil ve své instruktivní předmluvě (str. XI—XX) výstižně N. Holzberg, když po výčtu základních vědeckých příruček a některých významných syntetických prací (str. XI—XIII) poznamenal (str. XIII n.), že by stěží mohly vzniknout bez materiálu pečlivě sebraného v dílčích studiích, článcích a recenzích. Sporné ovšem zůstává, zda lze výbor, provedený z nich pro 347. svazek ediční řady Wege der Forschung, vsutkou pokládat za všestranně optimální k objasnění složitého poznávacího procesu v polybiovském bádání.

Josef Česka

Klaus Rosen: *Ammianus Marcellinus*. Erträge der Forschung, Band 183. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1982. Stran VII + 237.

Ammianus Marcellinus zůstával v římské historiografii dlouho pozadu za Sallustiem, Liviem a Tacitem, a to nejen v hodnocení odborníků, nýbrž i v zájmu čtenářů. Teprve od počátku šedesátých let tohoto století se počet ammianovských studií začal rychle zvětšovat a každým rokem se přinejmenším zdvojnásoboval. Obrat se ovšem projevil i v obsahu ammianovských studií, jež se Klaus Rosen pokusil zachytit i kriticky zhodnotit. Rozsáhlý bibliografický přehled na str. 183—221 registruje téměř pět set vědeckých prací, neboť k pořadovému číslu 384 je třeba připočít více než sto děl včleněných do seznamu dodatečně s opakovaným číslem, rozšířeným o písmenný index.

Kniha má mimo úvod (str. 1—13) pět kapitol: I. Ammianova biografie a prostředí (str. 15—47), II. Literární dílo (str. 48—104), III. Ammianův světový názor (str. 105—130), IV. Věrohodnost „Res gestae“ (str. 131—163), V. Soudobé vztahy (Zeitgenössisches, str. 164—181).

Již obsah navozuje představu, že jde o syntetické zpracování celé ammianovské problematiky, jakkoli sám autor ve svém úvodu s podtitulem „Stav ammianovského bádání a cíl knihy“ skromně konstatuje (str. 7), že těžiště jeho práce spočívá ve výtěžcích nově oživlých studií posledních tří až čtyř desetiletí. Rosen totiž seskupuje všechny významnější závěry, týkající se jednotlivých stránek Ammianova díla, podle řešené problematiky a průběžně je hodnotí, takže celá jeho publikace zdaleka není jen pouhou kritickou kompilací lišících se řešitelských přístupů. Kromě Libaniova dopisu, ve Försterově edici vydaného pod číslem 1 063, je jediným pramenem pro poznání Ammianova života jeho vlastní literární dílo. O Symmachově dopisu jménem neuvedenému historikovi (Epist. IX 110, ed. Seeck) se totiž už nepředpokládá, že byl napsán Ammianu Marcellinovi, přičemž za nejpravděpodobnější důkaz se uznává nemožnost toho, aby Říman překládal rodilému Řekovi homérské adjektivum „peridexios“ do latiny. Ostatně ani to, že by Ammianus byl senátorem, nemůže z odpovídat skutečnosti (str. 28). Rosen se totiž plně přiklání k názoru, že Ammianus pocházel z rodiny kuriála (str. 15—17), ale vstupem do vojenské služby se vymanol z dědičných povinností, které kuriálský stav s sebou nesl. A dostal-li se již jako „adulescens“ mezi „protectores domestici“, musel mít zřejmě protekci, přičemž zůstává jen hypotézou, že jeho přímluvcem byl magister equitum Ursicinus, v jehož štábu pak Ammianus sloužil (str. 19 n.). Ammianova účast na Julianově perském tažení se dá vysoudit z častého užívání první osoby plurálu (venimus, quievimus apod.), a je zajímavé, že zastánce dosud nachází jeden starý Gibbonův názor, podle něhož byl onen jménem neuvedený vážený voják (honoratior aliquis miles), který po Julianově smrti radil posečkat s volbou nového císaře, sám Ammianus (str. 21). Jinak ovšem Ammianus i předtím i později užívá prvé osoby plurálu, aby naznačil, co na své oči viděl nebo osobně zažil (str. 21 n.).

Ammianův pobyt v Římě je dosvědčen zmíněným Libaniovým dopisem. Jinak se mnohé musíme jen domýšlet podle nepřímých, nějak citově zabarvených Ammianových narážek nebo — jak činí Rosen (str. 22—31, 35—41) — dedukovat z toho, co rámcově víme o kulturním životě v Římě a o jeho školství. Z uvedeného Libaniova listu je konkrétně známo, že Ammianus roku 392 své *Res gestae* v Římě veřejně předčítal. Jak dalece měl tehdy své literární dílo hotovo, kdy na něm začal pracovat a kdy je dokončil, to jsou otázky, které se řeší interpretací jednotlivých míst Ammianova textu, z nichž lze vysoudit nějakou dobovou souvislost (str. 31—35).

K nejspornějším a nejčastěji analyzovaným místům z Ammianova díla patří tzv. sfragis, autobiografické postskriptum (XXXI 16,9), neboť slovy „Haec ut miles quondam et Graecus a principatu Caesaris Nervae exorsus ad usque Valentis interitum pro virium explicavi mensura“ neříká autor čtenáři, který měl kdysi v rukou celé jeho dílo, nic nového (str. 41 n.). Rovněž proklamaci